

QO'QON XONLIGIDA DAVLAT BOSHQARUVI

Abduraimova Amina

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Tarix yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya Ushbu maqolada Qo'qon xonligida davlat boshqaruvi tizimi, uning siyosiy, diniy va ijtimoiy asoslari yoritilgan. Xonlikda oliy hokimiyat xon qo'lida to'plangan bo'lib, u nafaqat siyosiy, balki diniy rahbar sifatida ham faoliyat yuritgan. Maqolada boshqaruv tuzilmasi — devonbegi, qozi, mingboshi, dasturxonchi kabi amaldorlarning vazifalari, hududiy bekliklar orqali yuritilgan mahalliy boshqaruv tizimi hamda shariat qonunlarining davlat boshqaruvida tutgan o'rni tahlil etilgan. Islomiy qadriyatlar va an'anaviy boshqaruv uslublarining uyg'unligi orqali Qo'qon xonligida siyosiy barqarorlik va ijtimoiy tartib saqlangan. Maqola Qo'qon xonligi tarixiga qiziqqan tadqiqotchilar, tarixchilar va talabalar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Unda tarixiy adabiyotlarga asoslangan holda xonlik boshqaruvi haqida umumlashtirilgan ilmiy tahlil taqdim etilgan.

Аннотация В данной статье рассматривается система государственного управления в Кокандском ханстве, а также её политические, религиозные и социальные основы. Верховная власть в ханстве была сосредоточена в руках хана, который одновременно исполнял функции не только политического, но и религиозного лидера. В статье анализируются структура управления, функции ключевых должностных лиц — диванбеги, казы, мингбаши, дастурхончи, а также организация местного управления через бекства. Особое внимание уделяется роли шариатского права в государственном устройстве ханства. Умелое сочетание исламских ценностей и традиционных форм власти обеспечивало политическую стабильность и общественный порядок в Кокандском ханстве. Статья представляет интерес для исследователей, историков и студентов, изучающих историю Центральной Азии. На основе исторических источников и научной литературы в работе даётся обобщённый анализ системы управления ханства.

Annotation This article explores the system of state governance in the Kokand Khanate, focusing on its political, religious, and social foundations. Supreme power in the khanate was concentrated in the hands of the khan, who acted not only as a political leader but also as a religious authority. The article analyzes the administrative structure, including the roles of key officials such as the divanbegi, qazi, mingboshi, and dasturkhonchi, as well as the regional administration through bek territories. Special attention is given to the role of Sharia law in the governance system. The effective integration of Islamic values with traditional forms of leadership ensured political stability and social order within the Kokand Khanate. This article serves as a valuable resource for researchers, historians, and

students interested in the history of Central Asia. Based on historical sources and scholarly literature, it provides a comprehensive analysis of the Khanate's administrative system.

Kirish qismi

Qo'qon xonligi Markaziy Osiyodagi eng yirik va muhim davlatlardan biri sifatida XVIII asrning oxiri va XIX asrning birinchi yarmida siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan muhim rol o'ynagan. Bu xonlik 1709-yilda Muhammad Rahim tomonidan asos solingan bo'lib, asosan Farg'ona vodiysi hududida barpo topgan. Qo'qon xonligining davlat boshqaruvi o'ziga xos tizimga ega bo'lib, unda markazlashgan hokimiyat, an'anaviy boshqaruv shakllari va islomiy huquqiy normalar muhim o'rin tutgan. Xonlik boshida turgan hukmdor — xon oliy hokimiyat sohibi bo'lib, siyosiy, harbiy va diniy masalalarda yakka-yagona qaror qabul qiluvchi hisoblangan. Davlat boshqaruvi apparatining samarali faoliyati esa xonning vakolatlarini amalga oshiruvchi amaldorlar — qozi, mingboshi, devonbegi, dasturxonchi va boshqalar orqali tashkil etilgan. Ushbu maqolada Qo'qon xonligidagi davlat boshqaruvi tizimi, uning asosiy tamoyillari, ijtimoiy-siyosiy tuzilmasi va boshqaruvda islom qonunlari bilan an'anaviy me'yorlarning uyg'unlashuvi yoritiladi. Shuningdek, bu boshqaruv tizimining xonlik taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'siri ham tahlil qilinadi. Qo'qon xonligida davlat boshqaruvi o'z davrining ijtimoiy-siyosiy va diniy qadriyatlariga asoslangan murakkab tizim bo'lgan. Xonlikda oliy hokimiyat xon qo'lida to'plangan bo'lib, u nafaqat siyosiy rahbar, balki diniy yetakchi sifatida ham faoliyat yuritgan. Xonlik tepasiga asosan meros huquqi asosida o'tgan bo'lsa-da, ba'zi hollarda siyosiy kurashlar natijasida hokimiyat almashinuvi ham sodir bo'lgan. Xon qarorgohi — Qo'qon shahrida joylashgan bo'lib, davlat ishlarini shu yerda yuritgan.

Davlat boshqaruvi markazlashgan bo'lsa-da, ma'muriy tuzilma ancha murakkab edi. Xonning eng yaqin yordamchilari va maslahatchilari devon ahliga mansub amaldorlar bo'lib, ular ichida eng muhimlari — devonbegi, qozi, lashkarboshi (yoki mingboshi), dasturxonchi va boshqalar edi. **Devonbegi** — davlat ishlarining yurituvchisi va moliyaviy nazoratchisi sifatida faoliyat yuritgan. U xon farmonlarini hujjatlashtirish, soliqlarni yig'ish va davlat xazinasini boshqarish kabi masalalar bilan shug'ullangan. Otaliq: Xonning o'rinbosari, ba'zan xonlikni boshqarishda katta rol o'ynagan.

Beklarbegi: Qo'shin boshlig'i, harbiy va ma'muriy ishlar bilan shug'ullangan.

Parvonachi: Xon saroyida muhim vazifalarni bajaruvchi shaxs.

Dodxoh: Xonning maslahatchisi va elchisi.

Oftobachi: Xonning shaxsiy mulki va xazinasini boshqaruvchi.

Sarkor: Viloyat yoki tuman hokimi, ma'muriy va soliq ishlari bilan shug'ullangan.

Qushbegi: Ovchilik va otliq qo'shinlarga boshliq bo'lgan.

Qozi — shariat asosida adolatni ta'minlovchi shaxs bo'lib, sud ishlariga mas'ul bo'lgan. Qo'qon xonligida shariat qonunlari davlat qonunchiligining asosiy manbai hisoblangan. Shu sababli qozilar faqat diniy bilimli emas, balki siyosiy jihatdan ishonchli shaxslar orasidan

tayinlangan. Ayrim hollarda qoziyulquzo (bosh qozi) lavozimi mavjud bo'lib, u butun xonlik hududidagi qozilar faoliyatini nazorat qilgan.

Lashkarboshi (mingboshi) esa harbiy ishlar bilan shug'ullangan. Qo'qon xonligida harbiy kuchlar xon hokimiyatining tayanchi hisoblangan. Mingboshi xon buyrug'iga binoan yurishlar tashkil etgan, harbiy tayyorgarlikni nazorat qilgan va muhim strategik qarorlar qabul qilinishida ishtirok etgan. Harbiy xizmat ierarxik tuzilishga ega bo'lib, har bir mingboshi o'ziga qarashli yuzboshi va o'nbo'shildan iborat bo'lgan qo'shnlarni boshqargan.

Dasturxonchi esa saroy marosimlarini va mehmonlarni kutib olish kabi diplomatik ishlarni amalga oshirgan. Bu lavozim tashqi siyosiy aloqalarni yuritishda, xonlik obro'sini mustahkamlashda muhim rol o'ynagan. Hududiy boshqaruv esa bekliklar orqali tashkil etilgan bo'lib, har bir beklikka xon tomonidan tayinlanadigan beklar boshchilik qilgan. Beklar o'z hududida xon farmonlarini ijro etish, soliqlarni yig'ish, tartibni saqlash va harbiy tayyorgarlikni ta'minlash bilan shug'ullanganlar. Ayrim yirik bekliklar yarim mustaqil bo'lib, o'zbek urug'-qabilalarining manfaatlariga ko'ra boshqarilgan. Qo'qon xonligi boshqaruv tizimida islom dini va milliy an'analarning uyg'unligi katta ahamiyat kasb etgan. Bu uyg'unlik orqali davlat ichki barqarorlikni saqlashga, fuqarolar orasida adolatli boshqaruvni ta'minlashga va hokimiyatning diniy legitimligini mustahkamlashga erishgan. Shu bilan birga, ushbu boshqaruv tizimi tashqi tahdidlarga qarshi kurashish, iqtisodiy siyosat yuritish va madaniy taraqqiyotni qo'llab-quvvatlashda ham muhim omil bo'lgan. Umuman olganda, Qo'qon xonligining davlat boshqaruvi o'z davrining siyosiy ehtiyojlari va ijtimoiy tuzilmasiga moslashgan markazlashgan, ammo mahalliy an'analar bilan uyg'unlashgan tizim bo'lib, bu xonlikning uzoq yillar davomida yashab qolishiga zamin yaratgan.

Xulosa

Qo'qon xonligida davlat boshqaruvi tizimi o'z davrining siyosiy, ijtimoiy va diniy muhitidan kelib chiqib shakllangan bo'lib, u markazlashgan hokimiyatga asoslangan edi. Xon shaxsiy hokimiyat sohibi sifatida davlatning oliy rahbari bo'lish bilan birga, diniy yetakchi rolini ham bajargan. Bu esa hokimiyatga nisbatan diniy asoslangan ishonchni kuchaytirgan. Boshqaruvda xonning ishonchli amaldorlari — devonbegi, qozi, mingboshi, dasturxonchi kabi lavozimlar muhim rol o'ynagan. Har biri o'z vakolat doirasida muhim siyosiy, iqtisodiy, harbiy va diniy masalalarni boshqargan. Qo'qon xonligi hududiy jihatdan bekliklarga bo'lingan bo'lib, ularni boshqarish uchun tayinlangan beklar xon hokimiyatining mahalliy darajadagi vakillari bo'lgan. Bu tizim orqali markaziy hokimiyat hududlarga nazoratni saqlagan, ammo shu bilan birga mahalliy urf-odatlar va ijtimoiy tuzilmalarga ham moslashgan. Davlat boshqaruvida islomiy qonunlar — shariat asosiy manba sifatida xizmat qilgan. Qozilarning faoliyati orqali jamiyatda adolat ta'minlangan, shariat hukmlari asosida nizolar hal qilingan. Shu jihatdan qaralganda, Qo'qon xonligi boshqaruvi o'zida diniy, milliy va siyosiy elementlarning uyg'unlashgan namunasi bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, Qo‘qon xonligi davlat boshqaruvi samarali va barqaror tizim sifatida faoliyat yuritgan. U nafaqat o‘z davrida siyosiy mustahkamlikni ta‘minlagan, balki xonlikning madaniy va iqtisodiy rivojiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xasanovich, H. A., & Axadjon o‘g‘li, A. A. ISLOMIY INVESTITSIYA FONDLARI VA ULARNI BOSHQARISH.
2. Rashidovich, X. M., & Axadjon o‘g‘li, A. A. (2023). ISLOM MOLIVASIDA RISKNI MINIMALLASHTIRISH. “ISLOM INVESTITSIYA MAHSULOTLARI: XUSUSIYATLARI VA, (8-1), 122.
3. Xusanovich, A. O., & Axadjon o‘g‘li, A. A. (2023). IV-YO ‘NALISH: ISLOM MOLIVASIDA FAOLIYAT KO‘RSATUVCHI MUTAXASSISLAR TAYYORLASH: OLIY TA‘LIM MUASSASALARI BILAN ILMIY HAMKORLIK ISLOM MOLIVASIDA FAOLIYAT KO‘RSATUVCHI MUTAXASSISLAR TAYYORLASH. “ISLOM INVESTITSIYA MAHSULOTLARI: XUSUSIYATLARI VA, 109.
4. Axadjon o‘g‘li, A. A., & Murotovich, M. F. (2023). RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARD RAQAMLI IQTISODIYOT SIYOSATI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 294-298.
5. Muratovich, M. F., & Axadjon o‘g‘li, A. A. (2023). TA‘LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING ROLI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 237-240.
6. Axadjon o‘g‘li, A. A. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINING O ‘SISHIDA FDI NING ROLI. University Research Base, 691-694.
7. Axadjon o‘g‘li, A. A., & Murotovich, M. F. (2024). O ‘ZBEKISTON KELAJAGINI SHAKLLANTIRISHDA JSTNING HAL QILUVCHI ROLI: MINTAQALAR BO ‘YICHA BARQAROR VA INKLYUZIV RIVOJLANISH. University Research Base, 498-502.
8. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
9. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
10. Axadjon o‘g‘li, A. A., & Tursunboy o‘g‘li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA‘SIRINI BAHOLASH. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 290-293.
11. Axadjon o‘g‘li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O ‘RNI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 271-273.
12. Axadjon o‘g‘li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 333-338.
13. Xusanovich, A. O. (2023). MALAYZIYADA ISLOMIY MOLIVA, TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSIYALAR VA IQTISODIY RIVOJLANISH

O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING EKONOMETRIK TAHLILI ASOSIDA O'ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 60-64.

14. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 159-162.

15. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO 'G 'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 304-309.

16. Azamjon o'g'li, U. A., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 73-75.

17. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 310-313.

18. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 65-71.

19. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. AMAZON PUBLICATION ISBN-13: 9798863282282, 1, 200.

20. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O 'RNI. YANGI O 'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(1), 113-118.

21. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOMIY MOLIYA BARQARORLIK OMILLARI: EKONOMETRIK TAHLILLAR VA DALILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 74-94.

22. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo 'lish uchun uzoq yo 'li va xitoy tajribasi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 43-47.

23. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. *Экономика и социум*, (11-1 (126)), 729-739.

24. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 13, 89-96.

25. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ISLOM MOLIYASI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 188-190.